

Etimológiai adalékok

59. Finn *kulmu* 'zerrieenes Heu'

Az MSzFE a szakirodalom alapján kételkedve a m. *hamu* 'Asche' | v o g. (KANN. — LIIM.: MSFOU. 109: 453, 134: 264) TJ *kōlēm*, AK *χūlēm*, P *kulēm*, SzO. *χūlēm* ua. | o s z t j. (KT 281) V *kajēm*, DN *χοjēm*, Kaz. *χοjēm* ua. | ? m o r d. (PAAS., MordChr. 86) E *kulov*, *kuloη*, M *kulu* ua. szócsaláchoz vonja a finn *kulmu* 'zerrieenes Heu, Strohalm, Auskehrig' szót. A kérdőjelek megindokolásában egyet is érthetünk a szótár szerzőivel, de a finn szó miatt nem számolhatunk az obi-ugorban vagy az őszosztjákban **lm-* > **δ'm-* változással (így az MSzFE), az osztjákban ugyanis semmi jele sincs annak, hogy az U/FU **l* (> vog. *l*, osztj. *l*) és **δ'* (> vog. *l*, osztj. *j*) folytatói egybeestek volna. Ezért az ugor és a kérdőjeles mordvin adatokat **kuδ'mz* FU alapalakból kell magyarázni, ha azonban a mord. *-(o)v*, *-(o)η*, *-u* képző volna, akkor a finn *kulmu* (főleg jelentéstani szempontból) bizonytalan megfelelőjének tekintetnénk és **kuls* FW alakra vezethetnénk vissza. A finn *kulmu* tehát *l* hangja miatt feltétlenül elkülönítendő az ugor szócsaládtól.

60. Osztják *it* 'sebesség'

Az o s z t j. (HONTI: NyK 80: 331) Tra. *it* '(nagy) sebesség, gyorsaság', RB *ūdž* 'быстро' a zürj. *ed* 'Hitze; Eile; Stärke' átvétele. Az alapszó átvételéről eddig nem volt tudomásunk, csak a zürj. *edje* > Ni. Ser. *itja*, Kaz. *itja* 'schnell' és az osztj. *-eη* képzős Kaz. Szin. *itēη*, O *itēη* ua. volt adatolva (l. DEWO 213—214, vö. még 421). — A vogulba csak az alapszó került át (l. RÉDEI, SLW 99).

61. Osztják *χалагъ* 'редкий, неплотный'

Az o s z t j. P *χалагъ* 'редкий, неплотный' szót más forrásból nem ismerem; voltaképpen — legalábbis hangtanilag kifogástalanul — megfelelhetne a Vj. *köłək* 'kahl (Kopf)' (KT 300) szónak (ez utóbbiról l. DEWO 487). Ha azonban РОПОВ adatában a *z* (= *k*, *χ*) *z*-nek (= *η*) olvasandó — ami nem ritka eset —, akkor a vog. (WV 69) FL SzO. *χal* 'Riß, Spalt, Zwischenraum' SzO. **χalēη* — vö. (MSz.) E *χalēη*, *khālēη* 'közű', *χalēηis* 'ritkán; selten' — átvételéről van szó.

62. Osztják *šakəδ'*, *šakəl* 'Seehund'

Az etimológiai szakirodalom tanúsága szerint többen összekapcsolták az alábbi rokon nyelvi adatokat: f i n n. *hylje* 'Seehund, Robbe'; é s z t *hülge*,

hülg, hülges 'Seehund' | ostj. (DEWO 263) Mul. *šakal*, Keu. *čakat*, Kaz. *šakad*, Szin. *šakal*, O *šakal* 'Seehund' | ? v o g. (AHLQV.) É *sägül* 'Phoca vitulina', (KANN.) Szo. *šakal'-ūj* 'Seehund' (*ūj* 'Tier') (PAASONEN: AUFA 1/5: 11; N. SEBESTYÉN: NYIOK 1: 363, ALH 1: 289; HAJDÚ: ALH 2: 268, MKE 71; FUV; SKES). A szó a vogulból csak északon van adatolva, így nagyon is valószínűnek látszik az a DEWO által csak kételkedve említett lehetőség, hogy a vogul szó az osztjából származik. Az osztják adatok interdiálektális mássalhangzó-megfelelései arra utalnak, hogy a szó az osztjában is (viszonylag kései) jövevényelem, vö. pl. Ser. *šūtəmt-*, Kaz. *šūd'əmt-*, O *šuləmt-* 'sich zerstreuen' < zürj., vö. *žulav-*, *žulal-*; DN C *šūr*, Kaz. *šūr* 'Stange' < zürj. *šor*; DN C *šermät*, Ni. Kaz. *šermät* 'Zaumzeug' < zürj. *šerməd*; Kaz. *šqad'i-*, O *šoli-* 'klirren' < zürj. *žoled-*; DN *šat*, Ni. *šat*, Kaz. *šad'*, O *šal* 'Mitleid' < orosz *жаль*. Az osztják szó nyelvi forrása ismeretlen, eredete talán valahol keletebbre keresendő, vö. FUTAKY ISTVÁN, Tungusische Lehnwörter des Ostjakischen 74. A finn szót illetően I. R. E. NIRVI, Sanankieltoja 176.

63. Vogul *ökhert* 'verfluchen'

A m. *igér*- 'versprechen' és az osztj. J *inķar-*, DN Ko. Ni. Kaz. O *eņķar*- 'fluchen' összetartozását RÉDEI állapította meg (NyK. 73: 416). A PD azonban az osztják szóhoz kapcsolja a nagyon hasonló hangalakú vog. K *ökhert*- 'megátkoz; verfluchen' (MSz.) szót, amelynek az osztj. *inķar-*, *eņķar*-hez és a m. *igér*-hez való viszonyáról Rédei nem szólt. MUNKÁCSI hangjelölése alapján a K vogul adat magánhangzójának a minősége igen kétséges. KANNISTO anyagában is csak a keleti nyelvjárasterületről szerepel ez a szó: AK *āχert-*: *χoləs tšrəj iyrš āχertəj* 'на человека всё сердится' (kézirat). Látható tehát, hogy a vogul szó veláris hangrendű (ösvog. **ikert-*), így a másik két ugor nyelvi szótól elkülönítendő.

64. Vogul *oxōtə* 'Lust'

A fenti vogul szó KANNISTO szövegeiben fordul elő: P *tī kumna ōs kēl oxōtə tastawajtəχ tāk paltātə* 'dieser Mann hat auch Lust, sich eine Birke zu verschaffen' (KANN.—ЛИМ.: MSFOu. 111: 147), s ez az orosz *oxoma* 'Lust, Liebhaberei' átvétele.

65. Vogul *yuty* 'лает'

A НИКАНОВ püspök által összeállított vogul abc-s könyvben (Азбука для вогул приуральских, составленная епископом Никанором... Москва 1903) található a vog. É *yuty*: *кутю у.* 'собака лает' [= *kutəw uti*] (39. l.), *оуты* 'лаять' (26. l.). Ez a tudomásom szerint más forrásban nem szereplő szó átvétel az északi osztjából, vö. Ni. Kaz. *ūw-*, O *ūw-* 'rufen; heulen (z. B. Hund)', Kaz. *ūwat-*, O *ūwat-* 'anrufen' (KT 20). A vogul adat forrásaként hangtani szempontból a képzett osztják szó jöhet számításba, jelentésanilag viszont inkább az alapszó.

66. Vogul *pētlā* 'Loch'

A vog. TJ *pētlā*: *pētlātināt* 'mit seinem Loch' (KANN.—ЛИМ.: MSFOu. 111: 177, 253/20) az orosz *немля* 'Schlinge, Knopfloch' átvétele. A vogul szóban a *tī* e. sz. 3. sz. birtokos személyjel, a *nāi* pedig comitativusrag.

67. Vogul *sō* 'alle (; immer noch)'

A vog. P *sō* két ízben fordul elő KANNISTO szövegeiben: *mān šy ankał, sō pōtar-pānkat māštam* 'soviel (Zaun-) Stangen (da sind), auf alle sind die Köpfe eines Helden gesteckt' (KANN.—ЛИМ.: MSFOu. 111: 123), *naj-āyal kinšālas-naw, ōtar-āyal kinšālasnaw, sō tāwān at lēllas, šiməŋ jārpeŋ nē kontas* 'wir haben nach einer Fürstintnentochter für ihn gesucht, haben nach einer Fürstentochter für ihn gesucht, (aber) sie hat immer nur nicht für ihn getaugt, jetzt hat er die geliebte Frau seines Herzens gefunden' (i. m. 136). A szó forrása az orosz *сѣ* 'alle, ganz; immer noch, bei alledem usw.', amely eddig csak az *Ē cēpovno* 'alles eins' orosz *сѣ povno* ua. átvételében volt adatolva, önállóan nem (vö. KÁLMÁN, RLW 96, 294).

68. Vogul *šor* 'pör'

A vog. P *šor* 'pör; Zank, Streit', *šornē pātsei* 'összevesztek', KU *šoritakam*: *š. olaxo* 'wenn er... zürnen würde' (KANN.—ЛИМ.: MSFOu. 101: 4) (*o*: 'gezürntsein') — ez utóbbi adatért RÉDEI KÁROLYNAK tartozom kösznettel —, K *šoritaxt* 'vitatkozik' (MSz.) az orosz *ссора* 'Zank, Streit', ill. *ссориться* 'sich zanken, sich streiten' átvétele lehet, bár az orosz *c (s)* > vog. *š* szokatlan, KÁLMÁN BÉLA is csak egy hasonló esetről tud (RLW 49, 221). A szóvégi vokális eltűnésére vonatkozóan, vö. i. m. 103—104. Az orosz visszaható *ся* szuffixumnak a vogulban *taxt* ugyanilyen funkciójú képzővel való helyettesítése közönséges, vö. i. m. 111.

69. Vogul *štopal* 'damit'

KÁLMÁN BÉLA hivatkozott művében az orosz *чтобы* 'damit' alábbi vogul átvételei láthatók: T *štopē*, Ju. *stobj*, K *ištobi*, *Ē cmony, umony* ua. (i. m. 152), ezektől némiképpen különbözik a P *štopal* ua. (KANN.—ЛИМ.: MSFOu. 111: 125, 243/20). A *štopal*-ben az *l* nyilván az adverbiumokban jelentkező *l* elemmel azonos (erről I. M. ЛИМОЛА: JSFOu. 58/3: 19, MSFOu. 127: 185), amelynek lativus-féle jelentése van s az orosz eredetű *štopa*-hoz nyomatékosító elemként járulhatott.

70. Vogul *tox* 'Löffelente'

Az idézett vogul szó AHLQVIST gyűjtésében található és a szakirodalom szerint az alábbi permi adatokkal tartozik együvé: v o t j. (WICHM.: FUF 12: 212) G *suk*: *s.-gurdo* 'Schildente' | z ü r j. (SRŠIK) Lu. Pecs. Ud. *zuk*

'широконоска (вид утки)' (SETÁLÁ: FUF 2: 255; s-Laute 74; N. SEBESTYÉN: NYIÖK 1: 372, ALH 1: 300; LYTKIN, Chrest. 100; FUV; E. ITRONEN: UAJb. 28: 77; COLLINDER, CompGr. 399). Más forrásból e vogul szót nem ismerem, van viszont É. Ju. *мохмох* 'утка-широконоска' (BAL.—VACHB.). Valószínűnek gondolom, hogy AHLQVIST ugyanezen szót hallotta közlőjétől és csak tévedésből jegyezte le megcsonkított formában (még vö. HONTI: NyK 80: 377); amennyiben feltevésem helyes, a finnugor alapnyelvre rekonstruálható szócsaládok száma eggyel csökken.

71. Vogul *tastawajt*- 'verschaffen'

A 64. sz. alatti vog. P példamondat *tastawajt*- 'verschaffen' adata az orosz *доцмаса́ть* '(sich) verschaffen, bekommen' átvétele. A vogul tővégi *ajt*-ra vonatkozóan l. KÁLMÁN: i. m. 107 kk. A szó forrása feltehetőleg egy *a*-zó orosz nyelvjárás.

72. Jenyiszeji *kode* 'Stamm, Geschlecht'

A fenti szót A. J. JOKI közli (JSFOu. 58/1: 13) KAI DONNER hagyatékából. E más forrásban nem szereplő adat jól illik a finn *kunta* 'Gemeinde', m. *had* 'Heer' stb. alkotta finnugor kori szócsaládba (ezt l. SKES, MSzFE), s így urálivá minősíthető. Az egyeztetés gyengéje a szó egyszeri adatoltsága és az, hogy a többi szamojéd nyelvből nem ismerünk idevonható szókat.

HONTI LÁSZLÓ

Etymologische Beiträge

von LÁSZLÓ HONTI

59. Finnisch *kulmu* 'zerriebenes Heu'

U. a. in MSzFE ist finn. *kulmu* mit einer ugrischen Wortsippe und dem mord. *kulov*, *kulu* 'Asche' (s. unter *hamu* in MSzFE) verglichen und für die FU Grundsprache inlautendes *-*lm*- angenommen worden, welches im Urogrischen oder im Urostjakischen in *-*ðm*- übergehen sollte (vgl. -*j*- in ostj. *kajam*, *χojem*!). Da es keine Spuren eines solchen Lautwandels in der obugrischen Lautgeschichte gibt, hielt Verf. für begründet, finn. *kulmu* von dieser Wortsippe (< **kuðmæ* Üg., ? FU) zu trennen, oder es mit dem mord. Wort aus einem **kula* ? FW abzuleiten.

60. Ostjakisch Tra. *üt* 'Geschwindigkeit', RB *удь* 'быстро́та' ist aus dem Syrjä-nischen entlehnt, vgl. syrj. *ed* 'Hitze; Eile; Stärke'.

61. Ostjakisch P *халазъ* 'редкий, неплотный'

Wenn *z* in dem vom Oberpriester Ророv (Obdorsk, voriges Jahrhundert) ausgezeichneten Wort *халазъ* nicht als *k/χ* sondern als *η* zu lesen ist, handelt es sich um eine Entlehnung von wog. N *χалэη* 'közű; mit Zwischenraum, Abstand', vgl. noch wog. N *χалиηіs* 'ritkán; selten'.

62. Ostjakisch Kaz. *šakəA*, O *šakəł* 'Seehund' ist nach der Ansicht des Verf.s von finn. *hylje* 'Seehund, Robbe' abzusondern, da die ostjakischen interdialektalen Entsprechungen der anlautenden Konsonanten für Lehnwörter typisch sind.

63. Wogulisch K *škhert*- 'megátkoz; verfluchen' ist im Gegensatz zu PD mit ostj. *in̄ker*-, *eñker*- 'fluchen' nicht zu verbinden — welches mit ung. *ígér*- 'versprechen' aus der ugrischen Zeit stammt —, vgl. (KANN., Mskr.) KU *āχert*- 'сeрдиться'.

64. Wogulisch P *oxōtə* 'Lust' ist eine Entlehnung von russ. *oxoma* 'Lust, Liebhaberei'.

65. Wogulisch N *yym-*, *oym-* 'лгать' ist aus dem Ostjakischen entlehnt, vgl. ostj. *äw-* 'rufen; heulen (z. B. Hund)', *äwät-* 'anrufen'.

66. Wogulisch TJ *pěllä* 'Loch',

67. wogulisch P *sō* 'alle (; immer noch)'

68. wogulisch P *sor* 'pör; Streit' und

69. wogulisch P *štopəl* 'damit' sind russische Lehnwörter, vgl. *петля* 'Schlinge, Knopfloch', *сѣ* 'alle, ganz; immer noch, bei alledem', *ссора* 'Zank, Streit', *чтобы* 'damit'. Im Falle von *štopəl* ist zu dem Wort russ. Herkunft ein wog. Suffix *-l* hinzugefügt.

70. Wogulisch (Анлqv.) *toχ* 'Löffelente' mag infolge eines Mißverstehens des Sammlers aus *toχtoχ* — vgl. N Ju. *мохтох* 'утка-широконоска' (BAL.—VACHN.) — entstanden sein und so kann mit wotj. *suk*: *s.-gurdo* 'Schildente' und syrj. *zuk* 'широконоска (вид утки)' etymologisch nicht verbunden werden.

71. Wogulisch P *tastawajt-* 'verschaffen' ist eine Entlehnung von russ. *доставать* '(sich) verschaffen, bekommen'.

72. Jenissejisch (DONNER—ЖОК) *kode* 'Stamm, Geschlecht' paßt sowohl lautlich als auch semantisch zur Wortsippe von finn. *kunta* 'Gemeinde', ung. *had* 'Heer' usw. und so kann diese Etymologie bis zur uralischen Grundsprache zurückgeführt werden. Durch den Umstand, daß das jen. Wort nur in einer Quelle vorkommt und keine Entsprechungen zu ihm in anderen sam. Sprachen belegt sind, wird die Wahrscheinlichkeit dieses Vergleichs etwas vermindert.